

Revor i vårt ekonomiska system

– Varför har de uppstått?
Hur kan de åtgärdas?

YNGVE LINDH

Sent år 2018 besökte min fru och jag vår dotter i London. En dag gick vi in på bokhandeln vid London School of Economics. På ett bord med nyutkomna böcker föll ögonen på Paul Colliers *The Future of Capitalism*, publicerad samma år. Jag vände på boken och läste Ekonomipristagaren George Akerlofs omdöme: ”Det mest revolutionerande arbetet inom samhällsvetenskapen sedan Keynes. Låt oss hoppas att det blir det mest inflytelserika. Vår tid är i desperat behov av Paul Colliers insikter.”¹ Jag köpte och läste boken.

Enligt Collier, internationellt renommérad utvecklingsekonom vid Oxford, har kapitalismen sparat ur som den senast gjorde på 1930-talet. Den här gången har den rivet upp djupa revor i alla stora ekonomier mellan expanderande metropoler och sönderbrutna provinsstäder och mellan en uppåtgående klass av universitetsutbildade med nya kunskaper och en fallande klass mindre utbildade med manuella färdigheter. I boken *The Future of Capitalism* diskuteras hur klyftorna har uppstått, varför så lite har gjorts åt dem och vad som kan göras samtidigt som den sätter etik och ömsesidighet som det centrala i analysen.²

Trots Colliers hårda kritik av hur det nuvarande politiska och ekonomiska systemet i västvärlden fungerar, måste man vid läsning av boken hela tiden hålla i minnet att Collier anser att kapitalism och marknadsekonomi med

konkurrens som centrala mekanism, är det i särklass bästa systemet för att uppnå ett brett välbstånd. Men i vår tid, anser han, har systemet ett antal svåra dysfunktionella egenskaper som måste åtgärdas.

Boken inleds med en omfattande diskussion om ekonomiska doktriner, med utgångspunkt i moralfilosofi. För enkelt kan man säga att Collier uppmanar ekonomer att inte bara utgå från Adam Smiths *Wealth of Nations*, med antagandet om *the economic man*, utan även väga ihop insikterna i den boken med Smiths idéer i *The Theory of Moral Sentiments* om *the social man*.

De första mer moralfilosofiska och doktrinhistoriska avsnitten är lite tunga att läsa. Men de är nödvändiga för att förstå hur Collier kommer fram till sina slutsatser och förslag. En central grund för Colliers analys är en internationell undersökning gjord av socialpsykologer om våra grundläggande värderingar (Haidt 2012). Undersökningen visar att sex värderingar är centrala för oss människor oavsett land, utvecklingsnivå och dominerande religion. Värderingarna gäller lojalitet, rättvisa, frihet, hierarki, vård och okränkbarhet. Collier bygger på Haidts insikter och menar att de olika ideologierna däremot, oavsett om de är vänster- eller högerinriktade, enbart bygger på en eller två av de sex grundvärderingarna. Den politik som förs utifrån en specifik ideologi kommer därmed i stor utsträckning att bortse från de övriga värderingarna, vilket leder till mångas missnöje. Colliers ståndpunkt är att dagens problem i den demokratiska västvärlden har drivits fram av de två ideologierna nyliberalism och paternalistisk socialdemokrati, båda materialistiska ideologier med rötter i utilitarismen.³ Collier avvisar nyliber-

RECENSION

Paul Collier: *The Future of Capitalism: Facing the New Anxieties*, Penguin Random House, 2018, 256 sidor, ISBN 978-0-241-33388-4.

Yngve Lindh är tidigare ämnesråd vid finansdepartementet och har varit anställd på Uppsala universitet och Riksbanken samt varit ekonomiskt råd vid Sveriges delegation vid OECD.

¹ Min översättning från engelskan.

² Bygger på OECD:s (2018) presentation av boken.

³ När det gäller nyliberalismen bör man komma ihåg att Collier främst skriver om förhållandena i USA och i Storbritannien där den ideologin har haft stort inflytande.

alismen, som utgår från Robert Nozicks idéer om att individen i alla lägen står över det gemensamma och från Milton Friedmans idéer om att friheten att driva självintresset, som bara är begränsat av marknadskonkurrensen, leder till de bästa ekonomiska resultaten. Han är även kritisk mot vad han benämner den nya paternalistiska socialdemokratien. Han anser att socialdemokratien före 1970 var en väl fungerande och sammanhållande kommunitär politisk inriktning. Den åtgärdade människors fundamentala behov av vård, utbildning och socialt skydd inom ramen för det kapitalistiska systemet. Därefter utvecklades den till att bli en paternalistisk politisk inriktning som kom att styras av en välutbildad elit, som han benämner de ”ideologiska förtrupperna”. Den kom först att domineras av utilitaristiska ekonomer och på senare tid av rawlsianska jurister.⁴ Han anser att den eliten har fjärrmat sig från flera av människors grundläggande värderingar. Collier avvisar samtidigt starkt fascism, marxism, religiös fundamentalism, populism och aggressiv nationalism. För politiken i dag rekommenderar han breda samlingar i mitten av det politiska spektret. De olika partierna bör tona ner ideologierna och tillsammans arbeta för pragmatiska lösningar på dagens centrala problem.

De lösningar han föreslår är förankrade i modern akademisk forskning. Det är fascinerande att läsa alla hans referenser till den senaste tidens forskning, där ekonomer samarbetar med filosofer, psykologer, sociologer och kulturgeografer. Kulturgeograferna har t ex mycket att lära oss om motsättningen med stad och land och

agglomerationseffekter.

Collier betonar etiken i sina förslag till lösningar av dagens problem. En central etisk princip är ömsesidiga skyldigheter (*reciprocal obligations*). Den principen är central när Collier i fyra av bokens kapitel föreslår reformer av hur stater, företag och internationella organisationer bör styras och hur social- och familjepolitik bör utformas.

För att dämpa missnöjet, framför allt hos lågutbildade och hos de som bor på landsbygden och i nedgångna regioner och orter, anser Collier att nationalstaten spelar en viktig roll. Eftersom politiken till stor del är nationell är det nödvändigt att människor i en nation har en viss grad av gemensam identitet för att stödet för t ex skatte- och socialpolitik på sikt ska kunna upprätthållas. Men Collier är nog med att understryka att den gemensamma identiteten bör manifesteras i en välvillig patriotism, ett begrepp som han har lånat från Emmanuel Macron⁵, och inte i aggressiv nationalism som ofta bygger på etnicitet och religion och som inte sällan leder till katastrofer. När olika grupper i samhället endast har liten kontakt med varandra, har de heller ingen delad identitet. Politikernas roll är att kommunicera berättelser som knyter samman. Det har möjligen blivit svårare med utvecklingen av sociala media.

I ekonomkåren finns starkt stöd för att ekonomisk globalisering har positiva effekter, vilket Collier i stort också finner vara riktigt. Men han anser att entusiasmen har varit något onyanserad. Och den ekonomiska professionen har, menar Collier, förlorat i trovärdighet bland allmänheten för sin övertro på globaliseringen, inte minst efter den fi-

⁴ Rawlsianer är de som följer den amerikanske filosofen John Rawls idéer.

⁵ Det Macron benämner välvillig patriotism är att medborgarna i ett land kan känna stolhet över sin nation utan att det innebär motsättningar mot andra nationer eller mot grupper i det egna landet. I internationella sammanhang uppträder landet civiliserat, men naturligtvis tar det tillvara sina intressen. Det deltar konstruktivt i internationella organisationer och förhandlingar. Om alla länder agerar så blir det en vinst för alla.

nansiella och ekonomiska krisen för ett decennium sedan. Globaliseringens nettoeffekt är positiv och det finns många vinnare, men identifierbara förlorare måste kompenseras. Den typ av globalisering vars omfördelade effekter inte går att kompensera bör begränsas.

Att vända utvecklingen med allt större klyftor mellan metropolerna och de nedslitna landsdelarna och orterna kommer att kosta, men det kan enligt Collier finansieras genom beskattning av agglomerationsvinster i metropolerna. Collier betonar att det inte bara är markägarna som bör besattas för ökningarna i markvärdena, men även storstädernas välutbildade med höga inkomster. De utnyttjar kollektiva varor som fungerande rättsstat och infrastruktur, vilka hela befolkningen i ett land har finansierat via skatterna. Därmed gör de en vinst av agglomerationen. Men beskattningen ska genomföras på ett sådant sätt att effektivitetsförlusterna blir mindre än i de nuvarande skattesystemen. En sådan beskattning skulle sannolikt komma att möta stort motstånd från intressegrupper.

Hur skulle de nya skatteintäkterna bäst kunna användas i de nedslitna landsdelarna? Nyckeln är en samordnad insats av det offentliga och det privata näringslivet. Båda har, enligt Collier, hittills i stor utsträckning misslyckats med att återupprätta företagskluster i regioner och städer vars ekonomier har slagits ut av den internationella konkurrensen. Det behövs nytänkande och nya metoder för hur den privata och den offentliga sektorn ska kunna samarbeta för att återupprätta sådana kluster i städer och regioner som har påverkats negativt av den ekonomiska globaliseringen.

Aktiebolagslagstiftningen bör ändras så att anställda och även trogna konsumenter är representerade i styrelserna. Vinsten bör vara en restriktion och inte målet i sig och andra mål än maximal vinst bör tas hänsyn till. Syftet är

att förbättra långsiktigheten i företagens strategier. Collier har Tysklands lagstiftning på området som förebild.

Hur ska de nya klassklyftorna kunna vändas? Att fastna i lågproduktiva jobb är ofta slutstationen i ett ofördelaktigt liv som börjar redan i barndomen. Collier föreslår en strategi som han benämner social materialism. Den innebär praktisk assistans och mentorskap för unga familjer som är i farozonen och mentorskap för deras barn under hela skoltiden. Mentorskap ska ersätta delar av bidragen och övervakningen som förekommer i de nuvarande paternalistiska systemen. Det är en ny inriktning av socialpolitiken som behövs.

För utbildningssystemet har Collier många förslag till förbättrande reformer, allt från avgiftsfri förskola till en mer yrkesinriktad högskola. För att förbättra skolan behöver de bästa studenterna attraheras till lärarutbildningen, lönepremier kan användas och bra undervisningsmetoder kan mejslas fram genom utvärdering av experiment. När det gäller högskolan tas även här Tyskland, men även Schweiz, som förebild med de ländernas högkvalificerade yrkeshögskolor.

Vissa verksamheter som högutbildade ägnar sig åt bör motverkas. Det är sådana som kan betraktas som nollsummespel och som inte bidrar till samhället eller till ekonomin. Talangfulla människor ägnar sig i viss utsträckning åt sådant på finansmarknaderna och de inom juristskrået som ägnar sig åt lobbyism. Det gör att färre med stor talang ägnar sig åt sådant som kan ha stora positiva effekter för oss alla, t ex entreprenörskap som leder till innovationer. Sektorer där verksamheten kan betraktas som ett nollsummespel bör beskattas hårt anser Collier.

De flesta av oss inser att relationer medför skyldigheter och att det är viktigt att fullgöra dem. Inflytandet av idén om *economic man* och den paternalist-

ka politiken har lett till att människor i mindre utsträckning tar eget ansvar, anser Collier. Ansvaret har till del övertagits av staten, som ser som sin huvudsakliga uppgift att fördela konsumtionsmöjligheter. I många verksamheter bör balansen mellan rättigheter och skyldigheter återupprättas.

Politikernas roll är att kommunicera berättelser som knyter samman och vad gäller styrning av stater förordar Collier breda koalitioner i politikens mitt för att pragmatiskt lösa aktuella problem.

Utgångspunkten för Colliers analys är den ekonomiska och sociala situationen i Storbritannien och USA, men det är naturligt att vid läsningen av boken fundera över hur relevant hans analys och politikförslag är för vårt land. Jag har den bestämda uppfattningen att på flera områden är de relevanta. Då tänker jag först på skattesystemet. I en omfattande svensk skattereform, som många efterfrågar, med generellt lägre skatter på arbete, breddad moms och införandet av en rimlig fastighetskatt skulle Collier-beskattning av agglomerationsvinster i storstäderna kunna ingå. Skatteförslagen berör även bostadsmarknaden, som i dag är mycket problematisk i vårt land. Analysen och politikförslagen vad gäller utbildningssystemet är i högsta grad relevanta. Även inriktningen mot en socialpolitik med mentorskap och långsiktig uppföljning bör vara tillämplig, inte minst i samband med integrationen av nya medborgare. Även Colliers diskussion om migrationen är intressant för oss.

Däremot har vi i Sverige, enligt min bedömning, inte så helt söndertrasade städer och regioner som har funnits, och ännu finns, i t ex nordöstra Frankrike,

norra England och rostbältena i USA. De orter i vårt land som har drabbats hårt av internationell konkurrens, har i många fall repat sig rätt väl med hjälp av olika åtgärder. Därmed inte sagt att det inte finns motsättningar mellan storstäderna å ena sidan och landsbygden och gamla industriorter å den andra sidan, som behöver överbryggas. Det belyses väl av Roland Andersson i hans artikel om ekonomiska skillnader mellan stad och landsbygd och hur det påverkar stödet för de politiska partierna (Andersson 2020).

Colliers bok är mycket läsvärd, då den tar ett helhetsgrepp över västvärldens ekonomiska system. Den tar upp de svåra problem som finns och vad de leder till även politiskt med uppgång för rörelser som hotar den västerländska liberala demokratin. Han har också förslag till lösningar på ett antal områden.

Oavsett vilka värderingar eller politiska sympatier läsaren har ger Colliers bok många insikter och tankeställare och den trampar oss alla på tårna på något sätt. Det är nyttigt. Läs boken!

REFERENSER

- Andersson, R (2020), "Varför har Sverigedemokraterna sina starkaste fästen på landsbygden?", *Ekonomisk Debatt*, årg 48, nr 5, s 73-81.
- Haidt, J (2012), *The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion*, Vintage, New York.
- OECD (2018), "The Future of Capitalism – Sir Paul Collier", OECD, Paris, www.oecd.org/naec/events/the-future-capitalism.
- Smith, A (1759), *The Theory of Moral Sentiments*, nyutgåva 2010, Penguin, London.
- Smith, A (1776), *Wealth of Nations: An Inquiry into the Nature and Causes*, nyutgåva 2017, Global Vision Publishing, New Delhi.